

O'SMIRLIK DAVRIDA YENGIB O'TUVCHI XULQ-ATVORIGA DOIR PSIXOLOGIK XULOSA VA TAVSIYALARNI ISHLAB CHIQISH

Saparova Saboxat Polvonnazarovna

Tuproqqal'a tumani ixtisoslashtirilgan maktabi psixologi

Anotatsiya: O'smirlik davrida yuzaga keladigan xulq-atvor, bu davrdagi bolalarda kuzatiladigan holatlar va ota-onalariga tavsiyalar berish haqida ma'lumotlar ushbu maqolada keltirilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: O'smirlik, psixik jarayon, fiziologik rivojlanish, professional psixolog, krizis, psixologik inqiroz.

O'smirlar psixologiyasining o'ziga xos jihatlari birinchi navbatda, bu jismoniy o'zgarishlar yoki oddiygina jinsiy yetilish orqali belgilanadi. Qiz va o'smir o'g'il bolalarning yosh psixologiyasi juda ko'p emas, faqat qizlardagi barcha jarayonlar biroz oldinroq sodir bo'ladi. O'smirlar va qizlar jismoniy jihatdan tobora ko'proq farq qilmoqdalar, lekin psixologik muammolar keng tarqalgan va jinsga bog'liq emas. Burundagi pimple qayerdan kelib chiqqan bo'lsa, qarama-qarshi tomonning fikrlarini yengib chiqadigan tanadagi shakllardagi o'zgarishlar, g'amxo'r bolaning kecha yuzmayuz kelishi kerak bo'lgan "baxtsizliklar" dan uzoqroq. Ruhiiy bu barcha yangi hodisalar bilan qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin va yoshga bog'liq psixologik inqiroz bor. Uning belgilari quyidagicha:

- o'zlarida noaniqlik, tashqi ko'rinishi, boshqalarning fikrlaridagi kuchli tashvish;
- "Yoshlik maksimalizmi" - hukmlarda, takabburlikda qat'iydir;
- ruhiyatning xatti-harakatlari va kutupluluğu: diqqat-e'tibor va befarqlik, uyatchanlik va takabburlik, uyg'unlik va izolyatsiya, hayallashish va kinizm, va boshqalar.
- manfaatdor ob'ektlarning tezkor o'zgarishi bilan qiziqish mavzusi bo'yicha maksimal ma'lumotni olish istagi, tizimsiz.

Odatda o'smirlik davrida bolalar o'zlarining kattalar va mustaqilliklarini himoya qilish maqsadida ko'pincha ota-onalari bilan ziddiyatga tushadilar. Ammo o'smirning ijtimoiy mustaqilligining haqiqiy yo'qligi hali ham ko'pincha ota-onalarni bolaning kattalar bilan "tenglik" ga erishish yo'lidagi harakatlarini jiddiy cheklashiga olib keladi. Shunga qaramay, qattiqqo'llik, tanqid va g'amxo'rlik o'smir bilan muomala qilishda juda oqilona qo'llanilishi kerak bo'lgan vositadir. Aks holda, qiyin bolaning ota-onasi qanday bo'lishini bilib olishingiz mumkin. Odatdagidek, o'smirlar o'z xatti-harakatlarida salbiy fazilatlariga ega bo'lganlarni: tajovuzkorlik, shafqatsizlik, aldash, qo'pollik va boshqalarni hisobga oladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, "qiyin" - alkogolik oilalarda, jiddiy psixologik muammolari bo'lgan ota-onalarda og'ir psixologik muhitda yashovchi o'smirlar. Shu bilan birga, farzandning murakkab o'smirga aylanishiga qaramay, ota-onalar, masalan, boladan uzoqlashib, aksincha, har bir qadamni nazorat qilishlari mumkin. Ota-onalarning xulq-atvoridagi har qanday cheklashlar o'smirni o'zining yoshi katta bo'lgan inqirozni boshdan kechirayotgani

va o'zini aslo o'zini tuta olmaydi, shuning uchun o'zini "yomon" davolanishga qarshi norozilik namoyish etadi. "Kichkina" o'smirlarning xatti-harakati psixologiyasi uchun "o'zgacha" bolalardan o'z xususiyatlarini ajratib turadi, shuning uchun "murakkab" o'smirni tarbiyalash, ota-onalar nafaqat tajriba va sezgiga tayanishi kerak. Professional psixologning yordami ortiqcha bo'lmaydi.

O'smirlarni rivojlantirish va tarbiyalash psixologiyasi butun bir ilmdir va ota-onalar bunga jiddiy qarashlari kerak. Sizning o'sib borayotgan bolangiz nima bo'lishidan qat'i nazar, oson yoki «qiyin», uning hayotining murakkab davrini boshidan kechirayotganini unutmang, uni tushunishga harakat qiling va o'qituvchilar va psixologlarning professional maslahatlarini e'tiborsiz qoldirmang. Agar siz ushbu maqolani o'qiyotgan bo'lsangiz, ehtimol siz, ota-onangiz kabi, 11-12 yoshdagi o'smir farzandingiz to'satdan tushunarli va boshqariladigan bo'lishni to'xtatganda hissiyotingizni yaxshi bilasiz. Sizning so'zlaringiz yoki harakatlaringiz unga qanchalik mos kelishini va sizni xafa qilishini endi bilmasligingiz va siz o'zingiz tez-tez xafa bo'lishingiz mumkin. Ko'rinib turibdiki, bu juda og'riqli o'sishni boshlash jarayoni bo'lib, "o'tish davri" iborasi har kimga ma'lum. Bu ayni paytda sevimli bolaning boshida va qalbida sodir bo'lgan narsa va ota-onaga qanday munosabatda bo'lish ochiq savol. Bolalar psixologiyasi va o'smirlarning psixologiyasi bir-biridan tubdan farq qiladi. Bolada hali o'smirga «tushib» ketadigan bunday tezkor jismoniy o'zgarishlar yuz bermaydi. O'smirlar o'zlarini kattalardek tutishga harakat qiladilar. Ular o'zlarining layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini ma'lum darajada o'rtoqlari va o'qituvchilariga ko'rsatishga intiladilar. Bu holatni oddiy kuzatish yo'li bilan ham osongina ko'rish mumkin. O'smirlik yoshiga xos bo'lgan psixologik xususiyatlarni o'rgana turib, o'smirlar shaxsining shakllanib, rivojlanib, kamolotga erishish yo'llarini va unga ta'sir etadigan biologik va ijtimoiy omillarning bevosita ta'sirini tushunish mumkin.

Bu davrda o'smir baxtli bolalik bilan xayrlashgan, lekin kattalar hayotida hali o'z o'rnini topa olmagan holatda bo'ladi. O'smirlik davri «o'tish davri», «krizis davr», «qiyin davr» kabi nomlarni olgan psixologik ko'rinishlari bilan xarakterlanadi. Chunki, bu yoshdagi o'smirlarning hatti-harakatida muqobil, yangi sharoitlarda o'z o'rnini topa olmaganligidan psixik portlash hollari ham kuzatiladi. O'z davrida L.S. Vigotskiy bunday holatni «psixik rivojlanishdagi krizis» deb nomlagan. O'smirlik yoshida ularning xulq-atvoriga xos bo'lgan alohida xususiyatlarni jinsiy etilishning boshlanishi bilan izohlab bo'lmaydi. Jinsiy etilish o'smir xulq-atvoriga asosiy biologik omil sifatida ta'sir ko'rsatib, bu ta'sir bevosita emas, balki ko'proq bilvositadir. O'smirlik davriga ko'pincha so'zga kirmaslik, o'jarlik, tajanglik, o'z kamchiliklarini tan olmaslik, urushqoqlik kabi xususiyatlar xosdir. Kattalarga nisbatan yomon munosabatning paydo bo'lishi, noxush xulq-atvor alomatlari, o'smir yashaydigan ijtimoiy shart-sharoitlar, uning tengdoshlari va turli jamoalardagi mavqei, kattalar bilan munosabati, maktab va oilasidagi munosabatlari sababli yuzaga keladigan xarakter belgilaridir. Mana shu ijtimoiy sharoitlarni o'zgartirish yo'li bilan o'smirlarning xulq-atvoriga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatish mumkin. O'smirlar nihoyatda taqlidchan bo'lib, ularda hali aniq bir fikr, dunyoqarash shakllanmagan bo'ladi. Ular tashqi ta'sirlarga va hissiyotlarga juda beriluvchan bo'ladilar. Shuningdek, ularga mardlik, jasurlik, tantiqlik ham xosdir. Tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik o'smirida shaxsiy fikrni

yuzaga kelishiga sabab bo'ladi, lekin bu shaxsiy fikr aksariyat hollarda asoslanmagan bo'ladi. Shuning uchun ham ular ota-onalarning, atrofdagi kattalarning, ustozlarning to'g'ri yo'lni ko'rsatishlariga qaramay, o'z fikrlarini o'tkazishga harakat qiladilar. O'smirlar bu davrda chekish hamda spirtli ichimliklarga qiziqib qolishlari mumkin. Katta odam, shuningdek, chekuvchi, ichuvchi singari yangi rollarda o'zini qulay his qilmaydi. Bunday holatlarga tushgan o'smir juda tashvishga tushadi va unda krizis holati yuzaga keladi. Bu krizis o'smirning ma'naviy o'sishi, shuningdek psixikasidagi o'zgarishlar bilan ham bog'liqdir. u davrda bolaning ijtimoiy mavqei o'zgaradi, o'zining yaqinlari, do'stlari, tengdoshlari bilan yangi munosabatlar yuzaga keladi. Lekin eng katta o'zgarish uning ichki dunyosida yuzaga keladi. Ko'pgina o'smirlarda o'zidan qoniqmaslik holati kuzatiladi. Shuningdek, o'zi haqidagi mavjud fikrlarining bugun unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarga to'g'ri kelmayotganligi o'smirni asabiylashishiga olib keladi. Bu esa o'smirda o'zi haqida salbiy fikr va qo'rquvni yuzaga keltirishi mumkin. Ba'zi o'smirlarni nima uchun atrofdagilar, kattalar, shuningdek ota-onasiga qarshi chiqayotganligini anglay olmayotganligi tashvishga soladi. Bu holat ularni ichdan asabiylashishlariga sabab bo'ladi va o'smirlik davri krizisi deyiladi. Krizis boladagi mavjud tushkunlik, yolg'izlikka intilish, passivlik yoki aksi, o'jarlik, qaysarlik, agressivlik, xayotga salbiy munosabatlarning kechishida namoyon bo'ladi. Shu sabab o'smirlik- davridagi yigit va qizlar bilan ota-onalari va yaqinlari ko'proq do'stona munosabatda bo'lishi darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Deyl Karnegi. Muomala sirlari. T.«Navro'z» nashriyoti. 1999.
- 2.M.G.Davletshin . Yosh davrlari va pedogogik psixologiya. T.2004
- 3.V.Karimova. Oila psixologiyasi.T.2007
4. Deviant xulqni shakllanishi ma'ruzalar matni
5. Davletshin .M.G, Do'smuxammedov .Sh.A, To'ychieva S.M, Mavlanov M , "Yosh davrlar pedagogika psixologiyasi " T:TDPU 2004
- 6.E.G'oziyev "Pedagogika psixologiya asoslari " Toshkent.1997